

Att vilja ha mer av nationell litteratur i en bok som skriver in sig i den planetära vändningen är såklart ironiskt, men studien hade kunnat få större specialisering genom att bidra med litteratur från ett visst språkområde. H. C. Andersen figurerar frekvent, men hur är det med andra danska eller nordiska författare? Kanske hade några av de kanoniska blå humaniora-verken, av Verne eller Hugo, kunnat ersättas med verk av författare som August Strindberg eller Jonas Lie? En omedelbar invändning är att dessa snarare behandlar ytan än djupet, men detta hade i så fall med fördel kunnat diskuteras.

Med det sagt har Andersen skrivit en engagerande och tillgänglig litteraturhistoria som på ett föredömligt sätt syntetiserar mycket tidigare forskning, rör sig över många olika slags medier och kulturella representationer, från romaner till världsutställningar och akvarier, och visar hur författare, konstnärer och filmare har brottats med svårigheterna att förstå och skildra djuphavet och det som lever där. Därtill är boken skriven helt i enlighet med det teoretiska perspektivet om planetär bildning eller havsbildning. Boken är verkligen bildande. Den läsare som vill veta mer om havet och den kulturella bilden av djuphavet blir inte besviken.

Viktor Emanuelsson

**Cecilia Aare, *Den engagerade reporterern.*
Svenska sociala reportage 1910–2010,
Göteborg: Makadam, 2023, 307 s.**

<https://doi.org/10.54797/tfl.v54i1.30352>

Reportaget som genre får för Sveriges del sitt genomslag i det sena 1800-talet (även om tidigare enstaka exempel kan anföras). I pressen uppträder då texter ”som har skrivits med ett journalistiskt syfte och som helt eller delvis berättas i en narrativ form med sceniska inslag”. Definitionen är hämtad från litteraturvetaren och journalistikforskaren Cecilia Aares avhandling *Reportaget som berättelse. En narratologisk undersökning av reportagegenren* (Stockholm: Stockholms universitet, 2021, s. 9). Det rör sig om berättande och gestaltande journalistiska

texter där läsaren får följa med i ett förlopp allteftersom händelserna utvecklar sig. Skildringen kan således på den berättande skönlitterära prosans vis omfatta såväl dialoger och monologer som berättande och redogörande partier där reportern kan informera om fakta men också framträda med en mer personligt hållen ton och synvinkel.

I avhandlingen studerade Aare ett urval reportage utifrån vilka berättartekniska grepp som användes. *Den engagerade reportern. Svenska sociala reportage 1910–2010* (2023) kan ses som en uppföljare till avhandlingen. Som titeln anger står här det sociala reportaget – det vill säga reportage med skildringar av människor i utsatta miljöer – i fokus. En av de huvudsakliga utgångspunkterna i studien är frågan om vilka berättartekniska grepp och litterära/stilistiska former som reportern i sin text använt för att gestalta och väcka engagemang runt sociala frågor och människors levnadsförhållanden.

Aare anlägger här ett historiskt perspektiv på genren. Berättarteknik, värderingar och stil ses mot bakgrund av reporterroll och tidsanda och mot den realistiska skönlitteraturens formspråk. Ambitionen är att ”nyansera synen på det sociala reportaget som ett tidlöst uttryck för en hängiven reporters osjälviska uppdrag” (s. 10). Sammanfattningsvis kan sägas att Aare beskriver det svenska sociala reportagets genrerepertoar under 1900-talet med utgångspunkt från berättarteknik och värderingar och i relation till de förändringar som reporterrollen genomgår under det sekel som undersökningen omfattar.

Efter en inledning där Aare presenterar innehållet i en diger ”narratologisk verktygslåda” – till denna återkommer jag – följer fem kapitel där sju svenska reportars reportage undersöks, framför allt med avseende på hur de i sina reportage (de flesta av dem publicerade i dagspressen) skapar engagemang för, eller tvärtom på olika sätt distanserar sig från de människor de skildrar.

Uppläggningsen är kronologisk och kontextualiserande enligt beprövad modell. Urvalet av reportage och reportergeringar har gjorts med avsikt att belysa vad Aare ser som olika brytpunkter i reportagets och reporterrollens förändringar under perioden. Studien inleds med Ester Blenda Nordströms och Gustaf Hellströms reportage från 1910-talet och framåt. Ivar Lo-Johanssons reportage diskuteras i ett eget kapitel liksom Barbro Alvings och Jan Guillous. Det sista kapitlet ägnas vad författaren beskrivit som ”det mångstämmiga reporta-

get” och här är det Maciej Zarembas och Karen Söderbergs reportage som står i fokus. Det rör sig följaktligen om kända för att inte säga kanoniserade reportrar/journalister men, framhåller Aare, vars reportage tidigare inte systematiskt undersökts med utgångspunkt från de perspektiv som anläggs i *Den engagerade reportern*. Aare framhåller att urvalet kunde ha sett annorlunda ut, samtidigt som hon betonar det som representativt i det att de reportage som undersöks uppvisar en repertoar av berättartekniska grepp som var möjliga vid tidpunkten för reportagens tillkomst.

Varje kapitel inleds med en beskrivning och kontextualisering av reportagetets ställning i pressen och i samband med detta också av reporterrollen, av hur reportern i texten framställer sig själv – exempel på roller som intas är ”äventyrsreportern”, ”läsarens ställföreträdare” och ”opinionsreportern”. Kontexter som beaktas är bland annat samhällsklimat och former för skönlitterär realism. Ett urval av respektive reporters reportage diskuteras sedan mot bakgrund av kontexten genom detaljerade läsningar och tolkningar.

Analyserna går i hög grad ut på att visa hur olika slag av vad Aare kallar ett ”narrativt engagemang” skapas. Aare skiljer här på två slag av engagemang, dels inlevelse i de människor som skildras – narrativ inlevelse – dels narrativ medkänsla. Aare framhåller också att narrativt engagemang av båda slagen motverkas i samband med generaliseringar av olika slag.

Aares berättartekniska analys av reportagen utgår på samma sätt som i avhandlingen från ett eklektiskt och rikhaltigt urval av narratologiska begrepp hämtade från olika teoretiker inom diskursnarratologi och kognitiv narratologi. Ambitionen är att genom diskursnarratologin lyfta fram de berättartekniska grepp som återfinns i reportagen, medan den kognitionsnarratologiska infallsvinkeln vill fånga hur läsaren kan tänkas tolka sinnessillstånd och tankar hos de människor som skildras. Just när det gäller frågan om reportagens förmåga att engagera har Aare resonerat utifrån två perspektiv – dels historiskt, det vill säga sett mot bakgrund av de läsare och kontexter som var aktuella vid tiden för reportagens tillkomst, dels i vilken mån reportagen idag kan tänkas engagera läsaren.

I analyserna anläggs dessutom ett medieretoriskt perspektiv där framställningen tolkas med sikte på hur attityder och värderingar blir

synliga som en följd av hur de människor som skildras sägs agera och uttrycka sig, av vad reportern säger och av hur denna arrangerat sin framställning i stort.

Hur kan då undersökningens resultat summeras? Intressant är att Aare konstaterar att de stil- och berättargrepp som skapar engagemang har varit tillgängliga i genrerepertoaren under hela den undersökta perioden, om än i skiftande grad vid olika tidpunkter. Berättartekniskt präglas perioden av att tyngdpunkten förskjutits från mer berättande framställningar till alltmer gestaltande – mimetiska – inslag och sedan tillbaka till mer berättande tendenser igen. Summan av de berättartekniska grepp som används, den berättartekniska genrerepertoaren, framhålls emellertid som i stort sett konstant. Det är i stället i relation till värderingar och i synen på reporterns och reportagens roll som förändringar blir synliga. ”Det narrativa engagemangets karaktär har skiftat över tid, men då främst när det gäller de värderingar som engagemanget bär på”. (s. 287)

I avsnittet ”Summering” lyfter Aare fram vad hon ser som tre tydliga brytpunkter i reportagens genrerepertoar när det gäller reporterroll och värderingar.

En första brytpunkt urskiljs vid Barbro Alvings reportage från 1950-talet, där Aare menar att reportern på ett nytt sätt anlägger en blick som delas med ”det goda samhället” – här kommer folkhemstanken att utgöra en norm i reportaget, vilket enligt Aare innebär att reportern gör gemensam sak med myndigheterna.

Brytpunkt nummer två ser Aare i samband med Jan Guillous 70-talsreportage där ytterligare en förändring av reporterrollen blir tydlig. Här intar reportern istället rollen av tredje statsmakt – av ifrågasättande outsider.

En tredje brytpunkt, slutligen, återfinns i decennierna runt sekelskiftet 2000, där Maciej Zaremba genom sin roll som ”opinionsreporter” och Karen Söderberg – som karakteriseras som Zarembas motsats genom sin tendens att i sina texter tona ned den egna närvaron för att istället ”spegla företeelser” – får stå som representanter för en mångfald som vid den här tiden kommit att prägla genren.

Analyserna – närläsningarna av reportagen – erbjuder ett visst läsmotstånd genom att framställningen tyngs av den mängd narratologiska begrepp som analysen utgår ifrån. Begreppen introduceras,

modifieras och motiveras visserligen i inledningens ”verktygslåda”, men genom att de presenteras frikopplat från de texter som ska undersökas läggs en rätt omfattande uppgift på läsaren. Det intrycket förstärks genom att analyserna i samtliga kapitel föregås av en uppräkningslista av tjugotalet begrepp som läsaren uppmanas bekanta sig med i den ordlista som ligger i slutet av boken. Tanken är god men förfarandet kräver som sagt en del arbete. Samtidigt får sägas att för den som intresserar sig för narratologi och för narratologiska studier av reportage, erbjuder såväl verktygslåda som analysen en mängd uppslag och begrepp att förhålla sig till.

Sammantaget utgör Aares studie följaktligen en värdefull historisk genomgång av reportagens genrerrepertoar och de kontexter mot vilka de kan ses, inte minst tidsandan och reporterrollens förändringar. Studien öppnar därmed på många sätt för ytterligare utforskning av ett spännande fält.

Carina Lidström